

Les modificacions corporals com a senyal d'identitat en els joves en contextos urbans

Joana Gaya i Martí
Antropòloga

Una característica dels joves és la creació d'hàbits, formes i identifications comunes i diferenciades a causa de la variabilitat de les condicions d'existència de l'espai social en què es mouen. El cos és un tema particularment propici per analitzar antropològicament la identitat dels joves i la societat que els envolta. Així, alguns joves actuen racionalment sobre la base de valors i idees expressades mitjançant un estil de vida, prenent com a referència les modificacions corporals del seu cos, mecanismes d'adaptació que els donen un marc de referència i, a la vegada, generen una identitat diferenciada respecte d'altres joves.

A characteristic of young people is the creation of common habits, forms, and identifications, differentiated according to the variability of living conditions in the social space through which they move. The body is particularly productive for the anthropological analysis of youth identities and the society surrounding them. Thus, some young people act rationally on the basis of values and ideas expressed through a lifestyle, taking as reference their bodily modifications, adaptive mechanisms that give them a frame of reference and, at the same time, generate an identity differentiated from that of other young people.

Les pràctiques rituals i l'ornamentació del cos en el món *tribal* han estat tradicionalment estudiades per l'antropologia social i cultural realitzant grans investigacions entorn al cos. El centre d'atenció han estat sempre les tradicionals societats no occidentals *primitives* simultàniament amb el cos nu i guarniments, alternant el *cutting* i el *branding* del cos i el *piercing* facial.

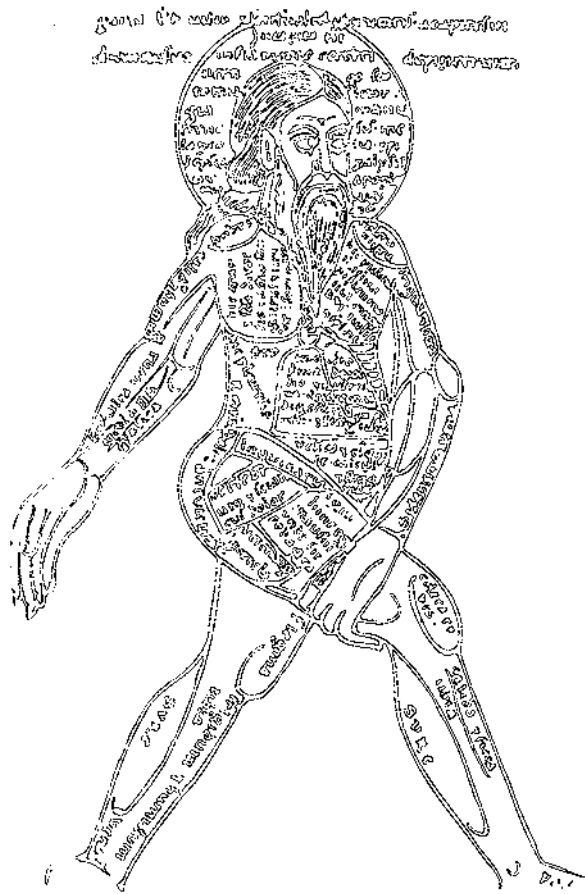
Durant tota l'antiguitat han existit les modificacions corporals -tatuatge, *piercing* i escarificacions-. Són marques que tenen connotacions diferents, moltes es practiquen per motius socials o sexuals, com a proves de valor, virilitat, o bé com a element abellidor. A l'Àfrica i a Austràlia les escarificacions són freqüents com a conseqüència del fet que el color de la pell fa invisible el tatuatge. Així, trobem els hotentots (de l'Àfrica sud-occidental) que es perforen els lòbuls de les orelles i, a vegades, l'envà nasal per posar-s'hi adornos. Són comuns l'escarificació i el removiment de falanges dels dits per motius màgics i cerimonials, més que per motius decoratius.

A l'Àfrica occidental, a la costa de Guinea, entre Nigèria i Senegal, els dahomé practiquen l'escarificació. En canvi, a Uganda, al nord-est del llac Victòria, hi ha el regne de Buganda, on els ganda, al contrari de la majoria de pobles d'Àfrica, no practiquen l'escarificació, ni la circumcisió. Els homes d'aquesta tribu porten generalment pocs ornaments.

De fet, el procés del tatuatge era un ritual que tenia un profund significat social i cultural sobretot a Austràlia. Així trobem:

ELS TASMANIANS. Quan un noi arribava a l'edat de la pubertat, se sotmetia a una cerimònia d'iniciació a la virilitat, en què s'escarificaven les espatlles, les cuixes i el pit, i es fregaven amb carbó les ferides que en tancar-se deixaven cicatrius amb protuberàncies. Al mateix temps, se li donava un nom secret i se li regalava una pedra fetitxe, que havia de mantenir oculta als ulls de les dones. Un ornament preferit per ambdós sexes era el tatuatge.

ELS SAMOANS. A l'edat de vuit o deu anys els nois se sotmetien, sense cap cerimònia, a una mena de circumcisió en mans d'un especialista

Les modificacions corporals han existit des de l'antiguitat en diferents sistemes culturals per motius relacionats amb el valor, la virilitat, la bellesa, etc. Representació medieval del cos humà i tatuatges d'un habitant d'Oceania

que els convertia en homes. No es podien casar, però, fins que havien estat tatuats, operació complicada i penosa que realitzaven els membres d'un gremi especialitzat. Els artistes encara treballen amb diverses eines d'os que tenen forma d'un petit raspall, impregnant-los en una mescla de sutge i aigua i copejant la pell tensa del pacient amb una petita maça. El pigment és aplicat en una sèrie de bandes i altres dibuixos que s'estenen des de la cintura fins al genoll.

També a Amèrica podem trobar tribus que modifiquen els seus cossos, com els Witotos, que viuen més enllà de les fronteres del Brasil, en una regió disputada entre Colòmbia i el Perú, compresa entre els rius Yapura i Putumayo. Aquests es perforen les orelles i insereixen en els orificis instruments de fusta que molt sovint decoren amb plomes. Es perforen també l'envà nasal i, a vegades, les aletes del nas per posar-hi agulles, tacs o plomes. Per a ocasions cerimonials les dones es pinten les cuixes i el cos amb atractius dibuixos curvilinis o geomètrics de color vermell, negre o blanc.

Avui dia, també en la nostra societat occidental alguns joves exerceixen modificacions més o menys permanents en el seu cos, nous *ritus*, ca-

da vegada més estesos, malgrat l'actitud que té la resta de la societat pel que fa a això.

La metodologia utilitzada en aquest treball és la fenomenològica, que pretén entendre els fenòmens socials des de la mateixa perspectiva de l'autor. Aquesta aproximació busca la comprensió mitjançant mètodes qualitius, com l'observació *in situ* i entrevistes realitzades als informants, i observa les interaccions que operen entre ells, les formes d'expressió de cadascú i la simbologia manifestada mitjançant la seva manera de vestir.

Per què en aquests moments la gent moderna assumeix modificacions considerades formalment com de domini dels pobles primitius?

En la nostra societat som davant d'un espai social de varietat de condicions d'existència, on els joves potencien hàbits, formes i identifications comuns i diferenciats. Els criteris bàsics amb els

La complexitat de la nostra societat comporta la recerca de noves formes d'identificació entre els joves com les relacionades amb les modificacions corporals. Tatuatge (Barcelona, 1997)

quals els joves es diferencien entre ells ja no són tan sols de caràcter ideològic, sinó que estan relacionats amb el fet de percebre's diferents, desenvolupant un estil de vida en la diferència mitjançant atributs que assimilen en si mateixos.

L'edat del ser humà condiona les expectatives socials, i moltes d'aquestes expectatives socials, que es donen durant la joventut, passen a convertir-se en normatives en la nostra societat. L'incompliment, encara que no és sancionat, es desaprova i implica determinats judicis de valor; almenys amb la mirada o verbalment. Aquesta desaprovació es manifesta en expressions que equiparen el comportament efectiu d'una persona amb la conducta normal d'un altre grup d'edat. Ara bé, aquestes expectatives socials no són estables ni evidents, ja que són canviants en el temps.

La societat és vista com un espai obert i plural, delimitant i delimitat per les interaccions socials, en el qual les persones gaudeixen d'un marge important de maniobra per interpretar i transformar els rols proposats socialment.

El cos és un tema particularment propici per analitzar antropològicament la identitat del jove i la societat que l'envolta. Tanmateix, a les societats tradicionals el cos no es distingeix pas de la persona. En canvi, el cos modern és d'un altre ordre, on les representacions socials assignen al cos una posició determinada, un signe simbòlic general dins la societat.

Les modificacions corporals com el tatuatge, el *piercing* i les escarificacions, estan lluitant per aconseguir un lloc en la nostra societat envers d'altres modificacions corporals acceptades so-

cialment com la cirurgia estètica, la liposucció, el tatuatge cosmètic (perfilació d'ulls i llavis). Totes aquestes accions tenen en comú la modificació del cos, però la diferència és l'acceptació social de les unes respecte de les altres.

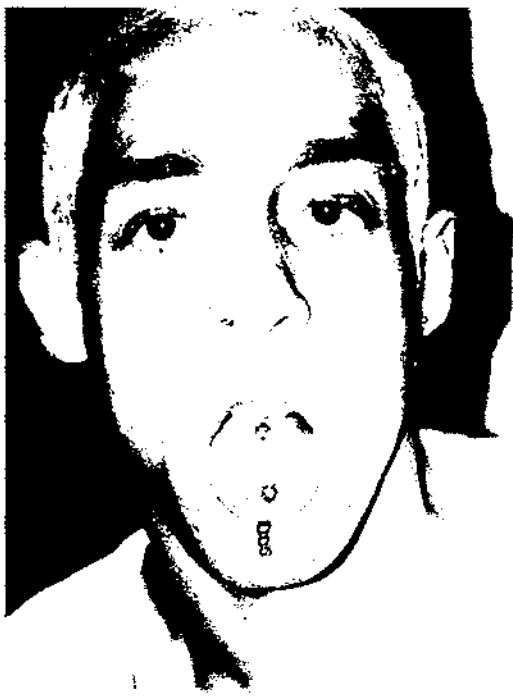
El tatuatge és la modificació superficial més treballada. Es tracta de marcar un dibuix sobre la pell i, després, inserir sota les primeres capes de la pell, mitjançant puncions amb una agulla, un pigment o tinta que hi quedarà permanentment.

En el *piercing* es perfora qualsevol part del cos per anellar-la. El forat es fa amb una agulla que duu un tub de plàstic per bloquejar la sortida de sang i enfilar, en un segon moment, l'arracada o el cèrcol. Tot *piercing* té un orifici d'entrada i un altre de sortida que, segons la distància, quedarà en una posició o en una altra.

Hi ha diferents tipus de *piercings*: orals (interns: llengua; externs: llavis), corporals (nas, cella, mugró, melic...) i genitals, cada un amb connotacions simbòliques diferents.

Les escarificacions són cicatrius i incisions poc profundes en la pell, que solen ser deformacions cutànies. Dins les escarificacions podem destacar el *branding*, marques fetes amb un ferro candent, i el *cutting*, és a dir, talls epidèrmics moltes vegades marcats permanentment amb pigments o plantes.

Cal destacar que en les societats denominades *primitives* les modificacions corporals que es practiquen són un acte de caràcter social i no de caràcter fisiològic, és a dir, són actes que marquen la pubertat social. En la societat occidental, en canvi, sembla ser un ritu que marca un acte

Les modificacions corporals esdevenen mecanismes adaptatius que proporcionen als joves nous marcs de referència, generant identitats diferenciades respecte als altres. Piercing oral i corporal. (Barcelona, 1997)

de caràcter fisiològic, on el jove és qui gaudeix de la seva pròpia individualitat fent-se amo del seu propi cos i decidint per ell mateix. És notori que hi ha un fons biològic i un desig de canvi, de diferencialitat, que es basa a autoconceptualitzar-se i definir-se.

Hi ha dos amplis paradigmes que poden ser identificats en la literatura de pertinença al cos.

El paradigma social "construccionista" considera com la societat ha envaït, modelat, classificat i donat significat al cos. El cos és anomenat com un espai teòric i reduït així a forces socials.

El segon paradigma és "naturalista" o "reduccionista". La tendència és de reduir la complexitat de la vida social a un cos presocial invariable, que forma les bases biològiques per les relacions i desigualtats socials. Les categories socials són així materialitzades com un fenomen natural.

Les visions naturalistes infravaloren la importància del cos biològic per a la societat i assumeixen que els fenòmens socials poden ser percebuts com un producte directe i immediat del cos, incapaç de percebre que les desigualtats socials poden per elles mateixes incorporar-s'hi.

Shilling (1993) desenvolupa un tercer paradigma que descriu com una visió del cos *fundacionalista*. Aquest autor argumenta que el cos humà és millor conceptualitzar-lo com a fenomen biològic inacabat, que s'inicia i es transforma com a resultat de la participació en la societat.

Les modificacions corporals que es practiquen a les societats "primitives" relacionen les persones i els seus cossos amb les seves posicions socials establertes, mentre que en la nostra societat

sembla ser un autoindividualisme. Teòrics com Turner (1996) conceptualitzen el cos com *high modernity*, un projecte autoreflexiu per a la gent moderna. En canvi, Giddens (1991) utilitza el concepte *lifestyle* per descriure *autoidentitat*, amb el qual la gent moderna intenta construir un "relat de si mateix" basat sobretot amb el que sembla quedar-se sòlid i tangible: els seus cossos.

Dos recents estudis referits al tatuatge i al *bodypiercing* en l'Amèrica contemporània han arribat a les conclusions que el tatuatge és un mercat de desafiliació enfront la societat convencional, i, al mateix temps, una identitat personal d'afirmació simbòlica (Sanders, 1993), i que aquestes pràctiques verifiquen una funció humana universal en proporcionar "ritus de passatge com un drama cultural", com a mitjà pel qual els membres podrien proclamar les seves afinitats socials (Myers, 1992).

En la nostra societat som davant d'un espai social amb el qual es dóna una identificació d'uns estils de vida amb les seves marques de distinció. Així les modificacions corporals són marques de distinció que tenen tendència a desenvolupar-se en alguns joves de la nostra societat.

A més dels *punks*, *skins*, *heavies*, *motards* i altres grups més recents com els *neopunks*, *neohippies*, *undergrounds*, tots consumidors de la modificació corporal, utilitzada com a marca de distinció i patró d'imatge, també hi ha altres joves que, actuant racionalment sobre la base de valors i idees expressades mitjançant un estil de vida, prenen com a marc de referència les modificacions corporals del seu cos, mecanismes adaptatius que els proporcionen un marc de referència, i, a la vegada, generen una identitat diferenciada respecte als altres.

"...Para mi, es estilo de vida porque lo he incorporado a mi vida, porque forma parte de mi estética, porque forma parte de mi manera de pensar; porque forma parte de la gente que me rodea o forma parte, no sé... Toda la gente que conozco o con la que me muevo, pues, también le gusta el tema o a casi toda, cada uno lo ha adaptado a su manera..."

"... Quizás es aquí dónde yo empecé. Pero ahora con el tiempo he ido encontrando un equilibrio diferente, ¿no? Digamos que me conecta de alguna manera con

la parte más primaria, más básica y más antigua del ser humano. Y esto te dice que hay un montón de cosas que estamos perdiendo y que deberíamos recuperar. Para mi es un poco la visión a parte de encontrar un equilibrio estético, ¿también no? Llevo los que quiero llevar, en los sitios que los quiero llevar, digamos que yo los he hecho con toda una simetría. Llevo lo mismo en cada parte del cuerpo. Si me partiera por la mitad llevo exactamente lo mismo..."

Tant el *piercing*, com el tatuatge i les escarificacions tenen unes motivacions semblants: són producte de la confluència de dues històries, una la de l'estat subjectivat i l'altra, la de l'estat incorporat, ambdues queden subjectivament lligades. Però cal destacar que com a marques de distinció són un mitjà de diferenciació definitiu en el cas del tatuatge i de les escarificacions. En canvi, el *piercing* marca una diferenciació temporal, a excepció dels engrandiments que es fan en les orelles. Són els únics *piercings* que el cos no recupera per si mateix quan es treu l'arracada o la peça que traspasa el forat.

La singular elecció individual d'un determinat ús, ja sigui el tatuatge, el *piercing* o les escarificacions, comporta un estil de vida que generarà una identitat diferenciada respecte als altres.

"... El cos humà és il·limitat, té molta extensió. I pots marcar-lo allà on tu vulguis. O sigui, no és una arracada i s'ha acabat, el *piercing* et permet moltes innovacions, moltes coses diferents com pot ser aquí, aquí... Es pot donar un caire. I en el moment que portes dos *piercings* diferents, és pràcticament impossible que cap persona els tingui iguals. Et personalitza una mica per dir-ho d'alguna manera."

"... Hi ha molta gent en l'ambient que ens belluguem que porta *piercing*, no t'estranya un *piercing*, tothom porta *piercing* normalment.

És a dir : "... Es a través de las diferencias internas que los actores de una cultura establecen siempre, cómo se elabora un sistema de identificaciones que permite a sus protagonistas y a los Otros percibidos, aprehenderlos como semejantes, como Nosotros, como los Otros" (Fernández Martorell, 1996).

La identitat no es donaria sense la diversitat i la diferència. La identitat implica un diferenciar-se dels altres, però, al mateix temps, implica ser

com tots els altres (Goffman, 1981), un ser reconegut com a tal (Habermans, 1987).

"... T'agrada ser una mica diferent, després és alguna cosa que es porta i que no sé.. "

"Ni tan sols vull ser diferent, vull expressar-me diferent, o sigui, no és una forma de rebutjar els altres, sinó de marcar la meua pròpia línia..."

La conducta dels joves és percebuda com una reacció enfront de la societat construïda fonamentalment en la interacció entre les persones i la realitat social i cultural. Els joves busquen símbols d'identitat i amb aquestes pràctiques de modificació del cos s'insereixen en un estil de vida que els diferencia dins d'un grup de pertinença. Així, la constitució de microgrups "diferents" es fa a partir d'un sentiment de pertinença en funció d'unes marques de referència: tatuatge, *piercing* i escarificacions; rituals que ocupen un lloc cada vegada més important en la vida quotidiana.

Els tatuatges poden considerar-se com una forma d'expressió artística i com un mitjà a l'abast de les persones per manifestar les seves inquietuds, desitjos i esperances. Però, com escollir on es vol i com es vol? Els joves estigmatitzen o marquen els seus cossos i trien el símbol permanent que els descobreix, revela i desafia.

"...Acabo d'aconseguir el meu tatuatge, un planeta envoltat d'estels. Un planeta de la galàxia, que és on està la majoria de vegades la seva propietària. La veritat és que se m'ha passat volant..."

"... Me he tatuado un sol en la espalda para darme luz y brillo a mi vida. Ahora me siento con ganas de repetir..."

"... Ante una desilusión: un *piercing*. Qué sería de nosotras sin un lado tan sexi. Mola un montón!..."

"...Me he decidido a hacerme un tatuaje, ha sido una gran experiencia en mi monótona vida, espero que nunca me arrepienta..."

"... Mi regalo de cumpleaños: un tatuaje, estoy muy contenta. Venía muy nerviosa y creía que sentiría más dolor. Te acostumbras al zumbido y te olvidas de lo que te están haciendo, es tan sólo en pequeños momentos, que te acuerdas del tatuaje. Me lo he hecho en la barriga..."

D'altra banda, hi ha una cerca de sensacions

entre el dolor i el plaer com a motivacions que no transcendeixen l'acte de caràcter social.

"... Me he hecho un tattoo y pensaba que no me dolería mucho pero... Qué dolor!! No me parece que estoy exagerando un poco. Al principio me iba a ir con medio tatuaje pero ha valido la pena."

"... A ver, dolor siempre hay, evidentemente. Nosotros no estamos educados para sentir dolor en el mundo occidental. Depende mucho de la persona, el día, de tu estado de ánimo ese día, de la sensibilidad, de un montón de cosas. Pero ya te digo, no estamos educados para sentir dolor. Evidentemente hay dolor, pero que sea más o menos depende de la mente de cada persona en ese momento. Si sabes asimilarlo y lo sabes respirar y dejas que el dolor fluya un poco. Sabes, que no se quede estancado en tu mente ni en la zona donde están trabajando. No tiene porque ser doloroso. Lo notas evidentemente, es una aguja que está pinchando..."

"...Feia temps que me'l volia fer, i avui, per fi, he aconseguit els diners i... ja està fet. No m'ha fet gens de mal i realment quan el tens fet val la pena..."

"Decepcionado, ya que el piercing en la ceja después de dos intentos se me ha infectado, me lo he hecho en el labio. Y aunque la impresión es bastante fuerte el resultado compensa todo lo sufrido..."

"... Me he hecho un piercing por segunda vez en la ceja, pues me lo rechazó. Como no me se quede me meto una farola. Esta vez me ha dolido más que la primera porque me ha cogido más carne. Que no me lo vuelva a escupir, más me vale!..."

"Todas las sociedades han utilizado y utilizan los caracteres físicos para asociarse y así completarse y hacerse humanas. Sin embargo, cada una de ellas establece diferente código de simbolización, y ahí radica la posibilidad de hablar de diferentes culturas; de diferentes contenidos y trayectos de elaboración del sistema de identificaciones y, por lo mismo, de diferente semejanza que supone y asienta tal sistema. La articulación y contenido del sistema de identificaciones se construye en el juego de las diferencias internas" (Fernández Martorell, 1996).

Referències bibliogràfiques

FERNÁNDEZ MARTORELL, M. *Creadores y vividores de ciudades*. Barcelona: EUB, 1996.

GIDDENS, A. *Modernity and Self-Identity*. California: Stanford University Press, 1991.

GOFFMAN, E. *La presentación de la persona en la vida privada*. Buenos Aires, 1981.

HABERMANS, J. *Teoría de la acción comunicativa: racionalidad de la acción y racionalización social*. Madrid, 1987.

LE BRETON, D. *Anthropologie Du Corps et Modernité*. Paris: Presses Universitaires de France, 1990.

MAFFESOLI, M. *El tiempo de las tribus*. Barcelona: Icaria, 1990.

MEAD, M. *Cultura y compromiso. El lenguaje de la nueva generación*. Barcelona: Crónica, 1977.

MYERS, J. "Nonmainstream body modificación. Genital piercing, branding burning and cutting". *Journal of Contemporary Ethnography*, vol. 21 (octubre 1992).

PAINE, R. *Writing the body: containing a most improving cultural inquiry into the contemporary practices of skin tattooing and body piercing*. Swinburne University, 1994.

SANDERS, C. "Marks of mischief. Becoming and being tattooed". *Journal of Contemporary Ethnography*, vol. 16 (gener 1988).

SHILLING, C. *The body and social theory*. London: Sage, 1993.

TURNER, B. *The body and society*. London: SAGE Publications, 1996.

VAN GENNEP, A. *Los ritos de paso*. Madrid: Taurus, 1996.